

Lakatos Endre – egykori tanítványa szemével

FARKAS József

H-3800 Szikszó, Deák F. u. 54

Lakatos Endre 1964-ben

Ezt a visszaemlékezést egykori legkedvesebb tanáromról és atyai jóbarátomról nagyrészt az emlékeim összegyűjtéséből írom. Lakatos Endrét (1928–1995) 15 éves koromban, 1966-ban láttam először, amikor a szikszói gimnáziumban megkezdtem a tanulmányaimat. Első éves koromban lett az osztályom biológia tanára. Diákjainak többsége némi félelemmel teli tisztelettel emlegette az átlagos tanároktól szinte mindenben különböző Endre bácsit. Nála nem csak a napi lecke volt feladva, hanem az addig átvett egész évi (magasabb évfolyamosoknál a teljes addigi gimnáziumi) tananyag. Nagyon szigorú, de nagyon igazságos tanárember volt. Ha az ő átfogó és egyedi módszerét követve valaki megtanulta a biológiát, annak az a későbbi egyetemi felvételin biztosan nem jelentett gondot. Ezért a tanulók egy része nagyon is szerette Tanár Urat, aki nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az 1964-ben alapított szikszói gimnázium 4–5 év alatt Borsod–Abaúj–

Zemplén megye egyik legjobb középiskolájává küzdötte fel magát. Meg kell ebben a témában jegyeznem, hogy Endre bácsit a miskolci Földes Ferenc Gimnáziumból Szikszóra csábító fiatal irodalmár igazgató, Merényi László, ifjú kora ellenére ugyancsak tudós embernek számított, aki szintén nagyban hozzájárult az iskola jóhíréhez. Többek között összegyűjtötte az iskolába a jó képességű tanárokat.

Lakatos Endre életrajzi adatainak egy részét csak hallomásból ismerem, emiatt tévedésekbe is eshetek. Ő maga 23 éve halott, feleségét, Kerekes Erzsébetet (matematika-kémia szakos tanár volt) két éve temették el. Egyetlen lányuk, Gabriella, még jóval édesapja előtt, 18–19 éves korában, diabéteszben halt meg, testvéreit pedig soha nem ismertem. Emiatt jószerével, közvetlen rokonok híján, nincs, aki kiegészítse, pontosítsa az általam leírtakat. Endre bácsi pedig, bár főleg terepen nagyon sok időt töltöttem vele, meglehetősen zárkózott ember volt, és a magánéletéről keveset beszélt. A szakmai dolgokról viszont annál többet!

Lakatos Endre 1928. december 29-én született az akkori csonka Abaúj-Torna vármegye nagyközségi státuszú ideiglenes székhelyén, Szikszón. Kispolgári családból származott: anyja Papp Margit, apja Lakatos András volt. Apja – az akkor pezsgő kisipari-kereskedelmi életéről híres Szikszó több tucat kisiparosának egyikeként – szerény, de biztos megélhetést biztosított családjá számára. Egy lány- és egy fiútestvére született, utóbbi cipésmester lett.

Elemi és polgári iskolai tanulmányait Szikszón végezte 1945-tel bezárólag. 1950-ben érettségizett a miskolci Állami Közgazdasági Fiúgimnáziumban, majd az ELTE földrajz-geológia szakán folytatta tanulmányait. Tanári oklevelének megszerzése után 1955–56-ban a Miskolci Vasgyári Általános Iskolában, 1956–57-ben a Kossuth Lajos Leánygimnáziumban (óvónőképzőben) kezdett tanítani, majd 1957-ben Miskolc egyik legjobb középiskolájában, a Föld-

des Ferenc Gimnáziumban folytatta munkáját. Ugyanebben az évben beiratkozott a Szegedi Tudományegyetem biológia levelező szakára, ahol 1962-ben államvizsgázott. 1960-ban megnősült. 1966-ban kezdett tanítani szülővárosa középiskolájában, amely később a Szepsi Csombor Márton nevet kapta (ma Szent Márton Katolikus Gimnázium és Általános Iskola). 1967-től meghívott előadóként heti 8 órában növényrendszertant és növényföldrajzot adott elő az egi Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán (ma Eszterházy Károly Egyetem). Ugyanebben az évben védte meg doktori disszertációját az ELTE-n, Simon Tibor témavezetése alatt, *A Szerencsi Szigethegység és a szomszédos Hernád-völgy növénytársulásai* címen. A fajismeretet önművelő módon sajátította el. Kezdte a *Kis növényhatározóval*, majd miután ezt megtanulta, következtek a részletes határozókönyvek: Jávorka *Magyar flórája* és Jávorka & Csapody *Iconographiaja*. Utóbbiak eredeti kiadásait is megszerezte. Disszertációs témájának kiadása előtt Simon Tibor terepen ellenőrizte a fajismeretét, többször megfordult Szikszón, és Endre bácsi haláláig baráti viszonyt ápoltak.

Disszertációjának megvédése után (1967–1971) Lakatos Endre a Növényvédelmi Kutatóintézet tudományos munkatársa volt Budapesten. Az intézet szabadföldi kísérleti telepén 5×5 méteres parcellákon gyomcönológiai, műtrágyázási és herbicid kísérleteket végzett. Budapesten a Haris közben albérletben lakott feleségével, és az akkor kisgyerek Gabriella lányával. Mint mindig is vidéki ember, nehezen viselte ezt a helyzetet, és egyáltalán a fővárosi életet. Emiatt 1971-ben visszaköltözött Szikszóra, és folytatta tanári munkáját a Szepsi Csombor Márton Gimnáziumban. A helyi termelészövetkezettől bérelt földterületen viszont folytatta a Budapesten elkezdett kisparcellás kísérleteket. Ezekben az években a természetes vegetáció tanulmányozását is a gyomkutatás váltotta fel egy időre. Hernád-völgyi terepbejárásain elsősorban kukorica, de gabonaültetvényeken is fajlistákat és gyomcönológiai felvételeket készített. Ebben az időben a tápiószelei Agrobotanikai Intézet kérésére nagyszámú növényfaj magjait gyűjtötte be az intézet génbankja számára.

1977-ben bekapcsolódott a közép-európai flóratérképezési munkákba. A Csereháton és a Hernád-völgyben térképezett. 1981–82-ben az OKTH Észak-Magyarországi Felügyeletével kötött szerződés alapján a védetté nyilvánítás előmunkálataként florisztikai és cönológiai térképezést folytatott a Bodrogzug területén. Ennek során került elő az akkor feketedő fűzként azonosított növény, ám a határozás helyességét bizonyító herbáriumi példány híján azóta több ízben megkérdőjelezték (vö. BARTHA (1999): *Tilia* 7: 60–62; KIRÁLY & BÖLÖNI (2004): *Flora Pannonica* 2(2): 103–117 – a szerk.).

Kutatómunkáját, kísérleteit a vidéki gimnáziumban értetlenkedés kísérte (már nem a korábbi támogatója, a tudós irodalmár vezette az iskolát). Állítólag az új vezetés féltékeny volt addigi szakmai sikereire, és attól tartottak, hogy Endre bácsi az iskola igazgatói posztjára „hajt”. Ennek ellenére kisparcellás kísérleteinek eredményeiről hamarosan kandidátusi értekezést írt. Célja volt, hogy a gyomfelvételezési eredmények fényében pontosabban megállapítható (végső soron csökkenthető) legyen a kijuttatandó herbicidek mennyisége, amire addig igen tág határok között volt lehetőség. *Ökológiai tényezők (mechanikai kezelés, műtrágyázás, herbicidek alkalmazása) hatása kukoricavetés gyomcönózisára* című disszertációjának nyilvános védését 1980. február 15-re tűzték ki, ám a munkahelyéről a Tudományos Minősítő Bizottsághoz eljutott rágalmazó levél miatt ezt elhalasztották. Közben egyik opponense váratlanul meghalt, így az új bíráló kijelölése miatt is húzódott a folyamat. Végül egy támogató és egy elmarasztaló bírálat birtokában kérte az MTA-tól a nyilvános vita kitűzését, amire 1983. április 19-én került sor. A védés majdhogynem botrányos megjegyzésektől volt hangos. Tartalmi és formai hibák, hiányosságok miatt többen élesen bírálták az értekezést és a tüzéseket. A bizottság végül nem ítélte oda a fokozatot – bár sokat mond, hogy a titkos szavazáson a bizottság egyes tagjai maximális pontszámot adtak, mások 0-t.

Munkahelyi meg nem értésének háttérében több minden állhatott. Zárkózottsága nyilván akadályozta, hogy kutatómunkája (ami biztos, hogy a tanórán kívüli iskolai elfoglaltságoktól

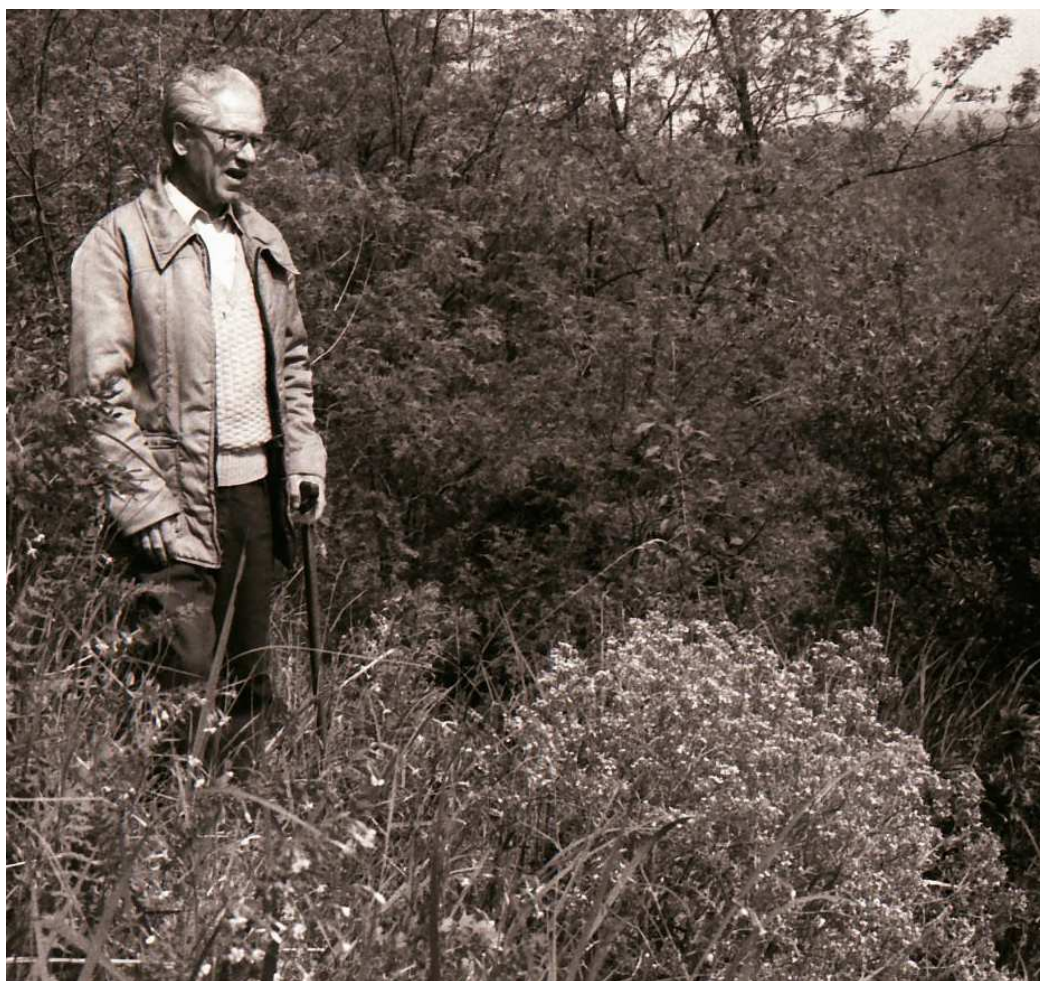
is vett el időt) fontosságát meggyőzően kommunikálja kollégái, felettesei felé. Ráadásul ez időben már Ő volt a tantestület legidősebb tagja, tehát generációs szakadék is volt közte és kollégái között. Többször elmesélte, hogy 40 évesen az alacsony, vékony, gyenge fizikumú, szemüveges és kissé kopaszodó tanárember, aki nem mellékesen a gyengébb képességű, lustácska diákok „réme” is volt, nem vállalt egy tanár-diák focimeccset, ahol – úgy vélte – szereplése könnyen neveltség tárgyává válhat! Hasonló kimaradásai miatt különcnek, a közösségi élettől elzárkózó antiszociális személynek kiáltották ki. Az igazat megvallva valóban kissé különc volt, de a rosszindulatú megbélyegzésre nem szolgált rá.

Mindezek ellenére középiskolai tanárként tevékenykedett tovább, és maradt a szikszói gimnáziumban, ahonnan a korhatár eléréseivel (1988) azonnal nyugdíjazták, és ez nagyon a kedvét szegte. Bár nem mutatta, részint a szakmai elismertség hiányában, részint Gabriella leánya korai halála miatt kissé megkeseredett. Kiteljesedő diabétesze miatt gyakran kellett kórházba vonulnia, és szakmai dolgokkal már kevéssé foglalkozott. 1995 augusztusa elején a szikszói kórházban kellett töltenie néhány napot. Éppen a hazabocsátása zajlott, amikor a felesége jelenlétében összeesett, és már nem lehetett segíteni rajta.

Tudományos előmenetelét végül is a volt kollégái „fúrták meg”. Kandidátusi dolgozatának kudarcával az agrobotanika területén nem sikerült átütő eredményeket elérnie. A természetes vegetáció kutatása során viszont elvitathatatlan érdemeket szerzett. A továbbiakban az ezekkel kapcsolatos élményeim és emlékeim idézem fel. Számtalan alkalommal kísértem el a felesége társaságában vagy magamban, főleg a természetes növénytakaró felmérésére, de néhány gyomcönológiai útjára is. Gépkocsival nem rendelkezett, így a célterületeket tömegközlekedéssel közelítette meg. Az egynapos gyalogos útjai legtöbbször egy másik település busz vagy vasúti megállójánál végződtek. A terepre gyakran rövidnadrágban, hátizsákkal és könnyű kalapban ment. Elmaradhatatlan társa volt egy fokos, amely a kőborkutyák elriasztására szolgált volna, de tudtommal soha nem kellett használnia. A turisták által messze elkerült célterületein bizony sokan megbámulták a furcsa emberkét, de ez őt cseppet sem zavarta, sőt, gyakran elbeszélgetett a helyiekkel, és ritkán látható, feltűnő növények után érdeklődött. Viszonylag gyenge egészségi állapota miatt forrásvizet nem fogyasztott, csak a magával hozott vizet itta. Viszont a nap végeztével rendszeresen betért(ünk) a helyi ivóba egy korsó sörre. Az első botanikai túráimat 1967 tavaszán tettem meg vele.

„Crambe túrák” a Hernád magaspartján. Ezekre több alkalommal is sor került. Elmesélte, hogy korábban a doktorija anyaggyűjtése idején, 1963(?) ősze táján a Hernád folyó szakadékokkal teli partján, Szentistvánbaksa közelében, egy többszörösen szeldelt száraz levélre talált. Simon Tibornak ezt bemutatva azonnal felmerült, hogy a *Crambe* leveléről van szó. Nagy szenzáció volt, mivel akkor csak a balatonkenesei állományról tudtak az országban. A rákövetkező tavasszal, a *Crambe* virágzási idején távolról, a légvonalban 4–6 kilométerre levő országotakról figyelte a tájat. A Hernád túloldalán levő meredek szakadópart elmondása szerint egyszer csak fehér virágdíszben úszott... Odament és megtalálta azt az ominózus 80–100 tő növényt.

Túráink során Szentistvánbaksa község felől közelítettük meg a termőhelyet, amely azonban már Megyaszó nagyközség határába esik. Első utunk során egy a Hernád partján húzódó gyalogösvényen jártunk. Ez az utacska mára – a *Crambe* termőhelyéhez hasonlóan – az erős sodrású folyó eróziójának áldozata lett. Egy másik útról, a domb gerincén közelítve a löszpusztaréteken *Pulsatilla grandis* és *montana* (mai felfogás szerint *P. zimmermannii* – a szerk.), valamint *Adonis vernalis* tömegei kísérték a túrázókat. Ezek a rétek mára teljesen eltűntek. De ma is megvan még a „szentély jellegű” Bika-rét (vö. MOLNÁR & TÜRKE (2007): *Kitaibelia* 12: 108–115. – a szerk.), amelyhez foghatót azóta sem láttam. Az aprócska katlanban szemet gyönyörködtető löszvegetáció díszlik.

Lakatos Endre, a megyaszói tátorjánokkal (Dobos Klára felvétele, 1980-as évek)

A túrát egy alkalommal Szentistvánbaksa és Gesztely között is megtettük – a *Crambe* esetleges újabb termőhelyeit kerestük, sikertelenül. Csupán felhagyott, az eredeti vegetáció által ismét birtokba vett szőlős és gyümölcsöskerteket találtunk, egyre jobban terjedő akácokkal. Gesztely felé haladva többnyire a törpemandula és a kései pitypang, illetve a kunkorgó árvalányhaj jelezte az egykori pusztai gyepnek helyét.

Ezen túrák sorába tenném a Felsődobsza és Pere közötti útjainkat, ugyancsak a Hernádmenti löszterületen, melyet tavasszal jellemzően sok szártalan csüdfű kísért. A Perei Hármashalom közelében egy szép magyar nőszirm állomány élt (hogy ma megvan-e, nem tudom). A halmokon a macskahere és a szártalan csüdfű óriási állománya nőtt. A perei legelő egy pontján tarajos sarlóboglárkát is láthattam egykoron.

Taktaközi túra. Egy alkalommal került rá sor, 1967 nyarán. Miután a Szerencsi-dombságról és vidékéről megszületett a szép eredményeket hozó disszertáció, Lakatos Endre az ugyancsak kevésbé feltárt Bodroghöz és a Taktaköz tanulmányozását kapta feladatul Simon professzortól. A Taktaközben már korábban is járt, és egy több napos felfedező útjára engem (és egy másik hasonló korú fiút), is magával vitt, a felesége társaságában.

Taktakenézre vonaton és autóbusszon utazva jutottunk el. A végállomás a Tisza gátjának

közelében volt. Innen gyalogszerrel a gátat követve sétáltunk el a közeli ártéri erdőben levő erdészházig, ahol a szállásunk volt, teljes ellátással. Mivel az erdészékkal Endre bácsi már jóval korábban lelevelezte a szállás ügyét (nem először járt már ott) a két diákra nem voltak felkészülve. De sebjaj, a csűrben a frissen szárított széna között esett igazán jól a pihenés! A fő programpont egy teljes napos túra volt a kanyargó holtágat követve Tiszalúciig és vissza. Ami igazán megmaradt az útból, az a virágzó tündérrózsa tengere, és a rucaöröm tömege. Endre bácsi megmutatta a már korábban megtalált *Wolffia* itteni élőhelyét is. Itt kaptam először íze-
lített az Alföld egykori vízi világának maradékából.

Hernád-völgyi és dél-csereháti túrák Szikszó környékén. Ezek a Szikszó határában, illetve a közvetlen közelben megtett túrák általában egy-egy délutánra terjedtek ki, és nagyon gyakran megisméltódtak 1967-től Endre bácsi haláláig. A Hernád-völgyben főleg az ártéri ligeterdődöket, illetve a folyóhoz közeli rétfoltokat látogattuk. Utóbbiakon az *Iris sibirica* és a *Leucojum aestivum* előfordulásáról először tőle hallottam, és ezek tudomásom szerint ma is megtalálhatóak a ma már ex-lege védett területeken. Sajnos már nincs meg ezeken a réteken a mocsári kosbor, viszont a Janka-társóka főleg a Szikszótól délre eső völgybeli gyepekben ma sem ritka (vö. FARKAS *et al.* 2007: *Kitaibelia* 12: 97–101. – a szerk.).

Szikszó dombvidéki részein, például a Frank-hegyen, ahol Endre bácsinak szőlője is volt, nagyon sokat megfordultunk. Az 1960–70-es években a dűlőutak és a határsövények mellett a törpemandulának hatalmas állományai virágoztak. Mára hírmondójuk is alig maradt. A dombor aljában egy kis forrás melletti láprét folton az örménygyökér állományt is Lakatos Endre mutatta meg nekem először. Az előfordulás később a növényhatározókba is bekerült. Lakatos Endre a szikszói Frankhegy csúcsa közelében egy felhagyott szőlőben 4 (!) tő bíboros kosbort mutatott nekem. Az állomány az újabb kutatások szerint jócskán megnőtt. A Frankhegy északnyugati oldalán levő Rednek erdő (gyertyános-kocsánytalan tölgyes) mára szinte teljesen letermelték, de talán még mindig nő a csúcsközeli szélén a nagyzezerjófű, és az erdőben a turbánliliom, a kapotnyak, tavasszal pedig a tengernyi odvas keltike – csak hogy az Endre bácsi által bemutatott látványosabb fajokat említsem.

Ongai-(Zsolcai-)halmok. A két kunhalom területén ma is meglevő értékes pusztai vegetációt is Lakatos Endre jóvoltából ismertem meg, miután több alkalommal elvitt oda. Akkor még a piros kigyószisz két (!) példánya is nőtt itt. Illetve tavasszal a leánykőöröcsin, nyáron a macskahere, ősszel a csillagószirózsa jókora állományai, hogy ismét csak a legfeltűnőbb fajokat említsem a számos ritkaság közül (vö. ZÓLYOMI (1969): *Természet Világa* 100: 550–553. – a szerk.).

Rakaca-patak völgye. Endre bácsi felesége a Rakaca patak völgyéből, Krasznokvajdáról származott. Rokonlátogatás végett gyakran és hosszasan időztek a faluban, de én az ottani túráikon soha nem vettem részt. Viszont tőle hallottam először a Rakaca menti lápréteket ma már jól ismert sokszínű világáról. Beszélte a *Fritillaria meleagris* és a *Polygonum bistorta* jelenlétéről, illetve tőle hallottam először, hogy a *Carex buekii* is megtalálható a patakot kísérő lápréteken. Endre bácsi és a felesége Krasznokvajda közvetlen környékén nem jutottak túl a Rakaca patak völgyében. Később, már Endre bácsi halála után az Aggteleki Nemzeti Park megbízásából magam jártam végig a völgyet és mellékvölgyeit, majd északabbra a Sas-patak mentét is (vö. FARKAS (1996): *Kanitzia* 4: 185–200. – a szerk.). A sokféle fellelhető színpompás láprétek látványa mindig Lakatos Tanár Úr elbeszélését juttatta eszembe, a Krasznokvajda melletti élményeiről.

Lakatos Endre, a szigorú tanár, a „csudabogár” messze meghaladta a korabeli vidéki gimnázium szellemét. Kudarcokkal kísért élete során a megérdemelt elismerés elkerülte, sőt, halála után neve szinte feledésbe merült. Abban pedig van valami sorsszerű, hogy (egyesesági hozzártatózó híján) nem csak hagyatéka veszett el, de legnevezetesebb felfedezése, amely szakmai sikert hozott számára (a megyaszói tátorján állomány), a löszfal csuszamlása miatt el-

pusztult... Számomra megtiszteltetés, hogy születése 90. évfordulóján, halála után majd' negyedszázaddal megírhattam róla ezt a megemlékezést. Bízom benne, hogy soraimmal méltó emléket állítok Neki!

Köszönettel tartozom Nyitrainé Jurácsik Antóniának, a szikszói Szent Márton Katolikus Gimnázium és Általános Iskola igazgatónőjének, és Traczik Ágnesnek, Lakatos Endre távolabbi rokonának a részemre szolgáltatott információkért, Koscsó Jánosnak (Miskolc) és Kiss Lászlónak (Szikszó), hogy fontos forrásokra hívták fel a figyelmemet. Hálás vagyok Dobos Klárának (Miskolc) a megyaszói tátorjánosnál készült fotójáért, Nyéki Attilának (Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc) Lakatos Endre fiatalkori portréjának digitalizálásáért, továbbá Horányi Károlynak (MTA Könyvtár Kézirattára, Budapest) és Hay Dianának (MTA Könyvtár Levéltára, Budapest) Lakatos Endre kandidátusi értekezése ill. a kapcsolódó dokumentumok felkutatásában nyújtott segítségükért. Végezetül köszönöm Takács Attilának (Debrecen) aki ezen megemlékezés lektorálása mellett több fontos tudományos és életrajzi adattal egészítette ki az írásomat.

Lakatos Endre publikációi, dolgozatai

- LAKATOS E. (1964): *A Crambe tataria* löszpusztai relikturnövény új hazai előfordulása. – *Botanikai Közlemények* 51: 233–237.
- LAKATOS E. (1967): *A Szerencsi Szigethegység és a határos Hernád-völgy növénytársulásai*. – Egyetemi doktori értekezés, ELTE, TTK.
- LAKAROS E. (1975): *A Szerencsi Szigethegység és a határos Hernád-völgy növénytársulásai*. – *Abstracta Biologica* 3: 113–120.
- LAKATOS E. (1975): *A tanulók biológiai ismereteinek alkalmazása és kutatói képességeinek fejlesztése a gyakorlati foglalkozásokon*. – Pedagógiai Továbbképző Intézet, Miskolc.
- LAKATOS E. (1977): *Ökológiai tényezők (mechanikai kezelés, műtrágyázás, herbicidek alkalmazásai) kukoricavetés gyomcönózisára*. – Kandidátusi értekezés.
- LAKATOS E. (1978): *A Wolffia arrhiza* Észak-Magyarországi előfordulásai. – *Botanikai Közlemények* 65: 177–179.
- LAKATOS E. (1982): Cönológiai adatok a magyarországi almatelepitések gyomviszonyairól. – *Abstracta Botanika* 7: 85–93.
- SIMON T. & LAKATOS E.† (2013): *A Szerencsi-dombság lejtősztyeppje: Pulsatillo montanae - Festucetum rupicolae*. – In: FRISNYÁK S. & GÁL A. (szerk.), *Kárpát-medence: természet, társadalom, gazdaság (földrajzi tanulmányok)*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – Szerencsi Bocskai István Gimnázium, pp. 113–122.

Beérkezett / received: 2018. 11. 16. • Elfogadva / accepted: 2018. 12. 06.